

Referat naukowy

Metodologia badań roszczeń wobec mienia znacjonalizowanego po II wojnie światowej na przykładzie dóbr wilanowskich

Brak ustawy reprivatyzacyjnej mocno komplikuje proces dochodzenia roszczeń związanych z reformą rolną. Obecnie dla właścicieli lub ich prawnych spadkobierców jedyną drogą do odzyskania swojego majątku pozostaje złożenie skargi o stwierdzenie nieważności przejęcia ich nieruchomości na potrzeby związane z realizacją dekretu o reformie rolnej. Takiej możliwości są pozbawieni właściciele, których nieruchomości zostały przejęte przez państwo zgodnie postanowieniami dekretu. Nie mogą oni wystąpić o zwrot lub rekompensatę.

W związku z tym, iż reprivatyzacja odbywa się kosztem budżetu państwa w jej proces został zaangażowany Departament Ewidencji, Reprivatyzacji, Rekompensat i Udostępniania Akcji funkcjonujący przy Ministerstwie Skarbu. Departament dysponuje Funduszem Reprivatyzacji, utworzonym w 2000 r. Na podstawie wniosków instytucji reprezentujących Skarb Państwa w postępowaniach sądowych lub administracyjnych, w których przyznano wyłączonej rekompensatę, wypłatę ich realizuje się z Funduszu.

Co do konieczności uchwalenia ustawy reprivatyzacyjnej występuje pełna zgoda. Natomiast jak pokazuje tabela 1 pomimo kilkudziesięciu projektów zgłoszonych w latach 1990 – 2007 nie wiele nas przybliżyło do jej uchwalenia. Już ocena konstytucyjności dekretu o reformie rolnej jest mocno dyskutowana. Dla części autorów za akt obowiązujący w 1944 r. tj. momencie uchwalenia dekretu o reformie rolnej była konstytucja marcowa, a dla pozostałych kwietniowa. Podobnie wiele emocji budzi podmiotowy zakres przyszłej ustawy, formy zadośćuczynienia. Kogo będzie obejmować ustawa: czy jedynie osoby fizyczne, które w momencie wejścia ustawy są polskimi obywatelami, czy również osoby nie posiadające polskiego obywatelstwa lub którzy opuścili kraj. w przypadku form zadośćuczynienia oczekiwaną przez byłych właścicieli ziemskich lub ich spadkobierców jest zwrot mienia w naturze, a kiedy nie byłoby to możliwe powinna zostać każdorazowo określona wysokość oraz forma wypłaty świadczenia. w ostatnich projektach ustawy reprivatyzacyjnej pojawiła się wersja przyznania rekompensaty w miejsce zwrotu nieruchomości w naturze. Dyskusyjną

Autorem opracowania jest dr hab. Mirosław Klusek. Właścicielem majątkowych praw autorskich do opracowania jest Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie. Jakikolwiek powielanie, kopiowanie, przetwarzanie, modyfikacje lub zmiana niniejszego opracowania dowolną techniką jest zabronione.

jest w tym przypadku wysokość rekompensat. Ważnym jest aby została zaakceptowana nie tylko przez osoby uprawnione do ich otrzymania ale również przez społeczeństwo, gdyż jak słusznie zauważyli Alicja Jagielska i Wojciech Szafrąński „, Nadto należy pamiętać, że reprivatyzacja odbędzie się kosztem innych sfer budżetowych i środki te nie zostaną przeznaczone na pozostałe, także ważne i naglące cele (potrzeby)”. Musimy również pamiętać o tym, iż nie wolno nam dopuścić do naruszenia bezpieczeństwa finansów państwa, gdyż bezpieczeństwo to podobnie jak własności, podlega ochronie konstytucyjnej (art. 31 ust. 3 Konstytucji).

Niestety w toczącej się dyskusji nad projekt ustawy o reprivatyzacji nieruchomości ziemskich przejętych na potrzeby związane z realizacją dekretu o reformie rolnej najczęściej podkreśla się wyłącznie obowiązek zadośćuczynienia krzywdom byłych ziemian, a prawie całkowicie pomija się kwestię zobowiązań ciążących na nieruchomościach ziemskich w momencie ich przejęcia. Wyjątkowym jest stanowisko Muzeum Pałacu w Wilanowie. w formalnym zgłoszeniu zainteresowania pracami nad projektem ustawy powstałym w 2008/2009 o *świadczeniach pieniężnych przyznawanych niektórym osobom, których dotyczyły procesy nacjonalizacji* powstałej w 2008/2009 r. Muzeum uważa, iż w przyszłej ustawie powinien się znaleźć przepis, który „, winien zawierać wyraźne stwierdzenie, że na wysokość zadośćuczynienia mają wpływ prawa ciążące na nieruchomości, takie jak np. hipoteki, służebności i inne ciężary ujawnione w księdze wieczystej w chwili nacjonalizacji. Brak takiego zapisu może skutkować wielką ilością sporów na tle wykładni art. 17-18 projektowanej ustawy - zważyć bowiem należy, jak wielka była skala zadłużenia nieruchomości, zwłaszcza ziemskich, w chwili ich nacjonalizacji. Jednocześnie uwzględnienie zadłużenia jest uzasadnione względami słuszności, a także interesem Skarbu Państwa, gdyż niejednokrotnie długi hipoteczne miały wysokość bliską lub przewyższającą wartość samej nieruchomości. Nieuzasadnione jest więc jednakowe traktowanie takich właścicieli, którzy w warunkach okresu międzywojennego doprowadzili swoje majątki do zadłużenia i takich, którzy w zadłużenie nie popadli. Należy do tego dodać, że w znacznym stopniu nieruchomości zadłużone były na rzecz państwowych instytucji bankowych (jak państwowy bank rolny), lub wprost na rzecz skarbu państwa z tytułu zobowiązań podatkowych. równie oczywiste jest uzasadnienie dla konieczności uwzględnienia przy wycenie nieruchomości innych obciążeń, choćby takich jak służebności, które w sposób oczywisty wpływają na wartość nieruchomości”. Następnie Muzeum jest zdania, że dla rzeczywistego uwzględnienia długów i ciężarów na

Autorem opracowania jest dr hab. Mirosław Klusek. Właścicielem majątkowych praw autorskich do opracowania jest Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie. Jakikolwiek powielanie, kopiowanie, przetwarzanie, modyfikacje lub zmiana niniejszego opracowania dowolną techniką jest zabronione.

nieruchomościach projektowana ustawa powinna jednoznacznie określać sposób przerachowania wysokości hipotek (i zabezpieczonych nimi wierzytelności). Wartości te bowiem uległy denominacji wskutek zmiany systemu pieniężnego i bez uregulowania tej kwestii wycena nieruchomości (oraz urealnienie ograniczonych praw rzeczowych, jak zastaw czy hipoteka) będzie nastęrczała istotnych problemów lub wręcz okaże się niemożliwa."

Należy się zgodzić z Muzeum Pałacu w Wilanowie. Jeżeli ustawa reprivatyzacyjna zapewni dawnym właścicielom ziemskim lub ich spadkobiercom zwrot nieruchomości lub wypłatę rekompensaty w miejsce zwrotu nieruchomości w naturze, to powinna również zagwarantować, że zwrócony majątek lub wypłacona rekompensata zostaną obciążone zobowiązaniami, jakie ciążyły na tych nieruchomości względem skarbu państwa, instytucji kredytowych i osób prywatnych w momencie przejęcia ich na cele związane z realizacją dekretu o reformie rolnej w ich wartości realnej. Jest to tym bardziej istotne, iż właściciele ziemscy w dwudziestoleciu międzywojennym, podobnie jak pozostałe grupy rolników byli w większości zadłużeni. Tak charakteryzuje sytuację finansową ziemian w woj. kieleckim Edyta Majcher Ociesa „ Jednym z dużych problemów ziemiaństwa w okresie dwudziestolecia międzywojennego było zadłużenie właścicieli ziemskich..., Najczęściej ziemianie byli zadłużeni na rzecz państwa, organizacji kredytowych lub osób prywatnych. Rzadko spotykało się majątki wolne od długu”.

Celem niniejszego artykułu jest pokazanie na przykładzie wilanowskiej nieruchomości ziemskiej będącej w momencie upaństwowienia własnością Adama Branickiego, że uwzględnienie kwestii zobowiązań właścicieli ziemskich w przyszłej ustawie reprivatyzacyjnej jest słuszne nie tylko ze względów moralnych, ale również i prawnych.

Tabela 1. Wykaz najważniejszych ustaw reprivatyzacyjnych za lata 1990 – 2009.

L.p.	Data	Projekt
1.	26.04.1990	Senacki projekt ustawy o zwrocie aptek przejętych na własność państwa
2.	05.06.1990	Senacki projekt ustawy o zwrocie mienia przejętego na własność państwa na podstawie przepisów o uregulowaniu stanu prawnego mienia pozostającego pod zarządem państwowym

Autorem opracowania jest dr hab. Mirosław Klusek. Właścicielem majątkowych praw autorskich do opracowania jest Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie. Jakikolwiek powielanie, kopiowanie, przetwarzanie, modyfikacje lub zmiana niniejszego opracowania dowolną techniką jest zabronione.

3.	01.07.1991	Rządowy projekt ustawy o reprivatyzacji (wraz z poprawkami sejmowej komisji przekształceń własnościowych z października 1991 r.
4.	13.03.1992	Projekt ustawy o reprivatyzacji
5.	09.05.1992	Poselski projekt ustawy o reprivatyzacji (zgłoszony przez posłów UPR)
6.	15.06.1992	Autorski projekt ustawy o reprivatyzacji (Janusza Krzyżewskiego)
7.	07.05.1993	Poselski projekt ustawy o reprivatyzacji i rekompensatach (druk 269-A)
8.	11.05.1993	Projekt ustawy o reprivatyzacji i rekompensatach
9.	12.11.1993	Projekt ustawy o reprivatyzacji i rekompensatach opracowany przez Radę Konsultacyjną ds. Reprivatyzacji przy Ministrze Przekształceń Własnościowych
10.	04.05.1994	Projekt ustawy o rekompensatach z tytułu utraty nieruchomości przejętych z naruszeniem prawa na podstawie przepisów wydanych w latach 1944 – 1958
11.	26.09.1994	Projekt ustawy o rekompensatach z tytułu utraty nieruchomości przejętych z naruszeniem prawa na podstawie przepisów wydanych w latach 1944 – 1962
12.	29.03.1995	Poselski projekt ustawy o reprivatyzacji i rekompensatach
13.	31.03.1995	Poselski projekt ustawy o wygaśnięciu roszczeń reprivatyzacyjnych i rekompensatach za utracone mienie
14.	09.05.1995	Projekt ustawy o rekompensatach z tytułu utraty mienia przejętego z naruszeniem prawa na podstawie przepisów wydanych w latach 1944 – 1962
15.	24.05.1998	Projekt ustawy o reprivatyzacji i rekompensatach
16.	02.09.1998	Projekt ustawy o reprivatyzacji nieruchomości i niektórych ruchomości osób fizycznych przejętych przez Państwo lub gminę miasta stołecznego Warszawy oraz o rekompensatach
17.	13.11.1998	Projekt ustawy o reprivatyzacji nieruchomości i niektórych ruchomości osób fizycznych przejętych przez Państwo lub gminę miasta stołecznego Warszawy oraz o rekompensatach

Autorem opracowania jest dr hab. Mirosław Klusek. Właścicielem majątkowych praw autorskich do opracowania jest Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie. Jakikolwiek powielanie, kopiowanie, przetwarzanie, modyfikacje lub zmiana niniejszego opracowania dowolną techniką jest zabronione.

18.	Grudzień 1998	Projekt ustawy o reprivatyzacji i rekompensatach
19.	02.09.1999	Projekt ustawy o reprivatyzacji nieruchomości i niektórych ruchomości osób fizycznych przejętych przez Państwo lub gminę miasta stołecznego Warszawy oraz o rekompensatach
20.	21.09.1999	Projekt ustawy o reprivatyzacji nieruchomości i niektórych ruchomości osób fizycznych przejętych przez Państwo lub gminę miasta stołecznego Warszawy oraz o rekompensatach
21.	20.07.2000	Projekt ustawy o reprivatyzacji i rekompensatach
22.	21.09.2000	Projekt ustawy o reprivatyzacji (druk nr 1360)
23.	11.01.2001	Projekt ustawy o reprivatyzacji
24.	07.03.2001	Ustawa z dnia 7 marca 2001 o reprivatyzacji Zawetowana przez Prezydenta RP
25.	2001	Projekt ustawy o rekompensatach z tytułu nacjonalizacji nieruchomości
26.	13.06.2002	Projekt ustawy o rekompensatach z tytułu utraty nieruchomości
27.	Grudzień 2002	Projekt ustawy o rekompensatach z tytułu przejęcia przez Państwo nieruchomości (przygotowany przez W. J. Katnera i P. D. Szańcę)
28.	Październik 2004	Projekt ustawy o rekompensatach za przejęte przez państwo nieruchomości i niektóre ruchomości
29.	19.10.2005	Projekt ustawy o rekompensatach za przejęte przez państwo nieruchomości i niektóre inne składniki mienia
30.	01.12.2005	Projekt ustawy o reprivatyzacji nieruchomości warszawskich oraz o rekompensatach i odszkodowaniach za niektóre nieruchomości warszawskie, przejęte przez państwo
31.	Styczeń 2006	Projekt ustawy o regulacji skutków prawnych dekretu z dnia 26 października 1945 r. o własności i użytkowaniu gruntów na obszarze m. st. Warszawy
32.	16.05.2007	Projekt autopoprawki do rządowego projektu ustawy o rekompensatach za przejęte przez państwo nieruchomości oraz niektóre inne składniki mienia

33.	2008/2009	Projekt ustawy o świadczeniach pieniężnych przyznawanych niektórym osobom, których dotyczyły procesy nacjonalizacji
-----	-----------	---

Sytuacja finansowa wilanowskiej nieruchomości ziemskiej do momentu realizacji reformy rolnej

Po śmierci Ksawerego Branickiego wilanowska nieruchomość ziemska w 1927 r. przeszła na własność jego syna Adama Branickiego. Od tego momentu rozpoczęły się poważne problemy finansowe dóbr wilanowskich. w niespełna dwa lata po objęciu dóbr Wilanów zadłużenie Adama Branickiego wyniosło prawie 2 mln zł., a na początku 1933 r. wzrosło już do 20 mln zł. Państwowy Bank Rolny (PBR) jako główny wierzyciel niezależnie od opracowywania planu sanacji finansów, podjął działania mające na celu zabezpieczenie interesów Skarbu Państwa. w maju 1933 r. przedstawiciele PBR i Adama Branickiego u notariusza Walerego Romana sporządzili deklarację o poddaniu majątku i interesów Adama Branickiego pod nadzór komisarza Ministerstwa Skarbu w celu spłaty rozlicznych należności bez egzekucji. Następnie w dwa miesiące później został zawarty akt zastawu przez Adama hr. Branickiego na rzecz Państwowego Banku Rolnego zbiorów muzealnych celem dodatkowego zabezpieczenia weksli wystawionych przez Branickiego na zlecenie PBR Oddział Główny. Ponadto Adam hr. Branicki na rzecz Państwowego Banku Rolnego wydzierżawił część pałacu wilanowskiego. Wiązało się to z wymogiem spełnienia formalnych wymogów ustanowienia zastawu, tj. faktycznego wejścia w władanie przedmiotem zastawu, oraz zapewnienia PBR właściwej kontroli nad oddanymi w zastaw zbiorami muzealnymi.

Państwowy Bank Rolny również w późniejszym okresie pozostaje zdecydowanie największym wierzycielem Adama Branickiego. w marcu 1938 r. na Dobrach Ziemskich Wilanów położonych w powiecie warszawskim należących do Adama Branickiego figurowały wpisane pod numerami 6, 8, 9 i 16 w dziale IV wykazu hipotecznego tej nieruchomości na rzecz Państwowego Banku Rolnego kaucje (hipoteki kaucyjne) w kwotach 4 011 tys., 3 119 tys., 891 tys. i 3 mln złotych w złocie. PBR jako wierzyciel tych kaucji notarialnie zgodził się 18 marca 1938 r. na wydzielenie z dóbr Wilanów arealu o powierzchni 690 ha, zwolnionego także od obciążeń na rzecz Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego, i założenie dla tego gruntu oddzielnych ksiąg hipotecznych z zastrzeżeniem, że wszystkie kaucje i wpisy z przyporządkowanymi do nich rygorami zostaną przeniesione do nowo założonych ksiąg. Nie

Autorem opracowania jest dr hab. Mirosław Klusek. Właścicielem majątkowych praw autorskich do opracowania jest Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie. Jakikolwiek powielanie, kopiowanie, przetwarzanie, modyfikacje lub zmiana niniejszego opracowania dowolną techniką jest zabronione.

było to jedyne zabezpieczenie wierzytelności z tego roku na rzecz banku. Zabezpieczenia poczynione przez Adama Branickiego na rzecz PBR w okresie międzywojennym obowiązywały również podczas II wojny światowej. w listopadzie 1940 r. na należącej do Adama Branickiego nieruchomości Kolonia Służew – Służewiec litera B powiatu warszawskiego, w dziale IV wykazu hipotecznego dalej wpisane były na rzecz PBR hipoteki (kaucje) pod nr 1 na kwotę 2 228 500 złotych w złocie, pod nr 2 w sumie złotych w złocie 891 400 i pod numerem 3 na łączną kwotę 3 mln złotych w złocie. Natomiast na nieruchomości Osiedle Wawer - Anin VII – IX znajdującej się także w powiecie warszawskim, w dziale IV wykazu hipotecznego na rzecz PBR wpisane były następujące hipoteki (kaucje): pod nr 1 w sumie złotych w złocie 4 011 300, pod numerem 2 na łączną kwotę złotych w złocie 3 119 900, pod numerem 3 w sumie złotych w złocie 891 400 i 3 mln zł w złocie pod numerem 4.

Państwowy Bank Rolny nie był jedyną instytucją kredytową obawiającą się o swoje wierzytelności. Katastrofalna sytuacja finansowa Adama Branickiego wzbudziła także niepokój w Towarzystwie Kredytowym Ziemskim w Warszawie (TKZ). Dnia 10 października 1933 r. dyrekcja główna TKZ w Warszawie podała do publicznej wiadomości, że Wilanów i folwark Służew w zespole ksiąg hipotecznych obciążonych pożyczką Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego niepodzielnie z przyległościami w wykazie hipotecznym wyszczególnionymi, wraz z wszelkimi przynależnościami, położone w powiecie warszawskim zostają wystawione na sprzedaż przymusową przez licytację publiczną. Jako powód podano zaległości w spłacie rat zadłużenia Branickiego – 1 571 479 zł w stosunku do Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego. Do licytacji nie doszło, gdyż na mocy rozlicznych rozporządzeń i ustaw dotyczących konwersji wierzytelności długoterminowych zadłużenie to uległo skonwertowaniu i rozłożeniu spłaty w 107 półrocznych ratach począwszy od raty czerwcowej 1934 r. z okresu amortyzacji pożyczki wynika, że końcowy termin spłaty przypadał na 1988 r. Według wykazu pożyczek i zaległych od nich należności ciężących na dobrach Wilanów sporządzonym przez Towarzystwo Kredytowe Ziemskie w Warszawie na dzień 1 stycznia 1944 r. dobra Wilanów i folwark Służewiec obciążała pożyczka w 4,5% listach zastawnych serii 5 – tej na kwotę 1.650.100 zł i 56.400 zł.

Problemy finansowe wilanowskiej nieruchomości ziemskiej nie ograniczały się jedynie do zadłużenia w Państwowym Banku Rolnym i Towarzystwie Kredytowym Ziemskim. Na krótko przed wybuchem II wojny światowej wiele kłopotów przysparzały przede wszystkim zobowiązania w stosunku do Urzędu Skarbowego, ale także instytucji kredytowych, spółek

Autorem opracowania jest dr hab. Mirosław Klusek. Właścicielem majątkowych praw autorskich do opracowania jest Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie. Jakikolwiek powielanie, kopiowanie, przetwarzanie, modyfikacje lub zmiana niniejszego opracowania dowolną techniką jest zabronione.

i osób prywatnych. Na polecenie wojewody warszawskiego i Urząd Skarbowy dla Warszawy – Powiat dokonał lustracji skarbowej dóbr ziemskich Wilanów. Wyniki jej zawierające stan prawno – finansowy na dzień 1 kwietnia 1939 r. w kwestii dotyczącej stanu zobowiązań dłużniczych Adama Branickiego przedstawiały się następująco: łączne saldo zobowiązań dłużnych Adama Branickiego wyniosło 13 286 984 zł, w tym zobowiązania skarbowe na rzecz Skarbu Rzeczypospolitej Polskiej 5 049 492 zł, zobowiązania różne 6 584 055 zł, a zobowiązania różne w walutach obcych po ich przeliczeniu według kursu Giełdy Pieniężnej w Warszawie – 1 653 432 zł. Powyższe wyniki lustracji skarbowej wilanowskiej nieruchomości ziemskiej i Urząd Skarbowy Warszawa - Powiat przesłał 1 kwietnia 1939 r. do Sądu Okręgowego w Warszawie, Prokuraturii Generalnej RP wydział III, Państwowego Banku Rolnego Oddział Główny oraz pełnomocnika Adama Branickiego adwokata Oskara Wita . Przeprowadzenie lustracji oraz adresaci jej wyników dowodzi powagi sytuacji w jakiej znajdował się Adam Branicki. Niespełna kilka miesięcy później, 1 lipca 1939 r., starostwo powiatowe warszawskie skierowało do Sądu Okręgowego w Warszawie Wydziału II zawiadomienie. Starosta powiatowy, wykonując wymóg § 3 orzeczenia wojewody warszawskiego z 10 grudnia 1938 r. w sprawie postępowania oddłużeniowego prowadzonego dla majątku ziemskiego „Dobra Wilanów” oraz działając na podstawie rozporządzeń prezydenta RP, postanowił o przejęciu na Skarb Państwa nieruchomości ziemskich zgłoszonych jako zastaw majątkowy na okoliczność spłaty należności skarbowej wyliczonej w 1938 r. w związku z tym, natychmiastowemu przejęciu podlegały wyodrębnione nieruchomości, między innymi Kolonia – działki wilanowskie nr I, nieruchomość niehipotekowana Kępa Kabacka i działki budowlane Zastów. Tym samym spowodowało to umorzenie z dniem 15 czerwca 1939 r. wyżej wymienionego ciężaru skarbowego.

w lipcu 1939 r. Sąd Okręgowy w Warszawie wydział II Handlowy wydał decyzję w sprawie prolongaty zapłaty zobowiązań Adama Branickiego. Kierując się artykułem 4, 7 i 8 punkt „, c” orzeczenia Wojewody Warszawskiego z dnia 15 kwietnia 1939 r. w zakresie przeniesienia terminów płatności na rzecz porozumienia wierzycielskiego w sprawie windykacji majątkowej, sąd przyjął: 1. Porozumienie wierzycieli reprezentowane prawnie przez Kajetana Wagnera po rozpoznaniu wniosków dłużniczych z 5 marca 1939 r. postanowiło udzielić prolongaty w stosunku do zobowiązań płatniczych ciążących na Adamie Branickim, przesuwając termin spłaty należności na 1 marca 1942 r. 2. Tym samym wykreślone zostały terminy spłaty określone dla realizacji dłużniczych, które zostały przyjęte na mocy

Autorem opracowania jest dr hab. Mirosław Klusek. Właścicielem majątkowych praw autorskich do opracowania jest Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie. Jakikolwiek powielanie, kopiowanie, przetwarzanie, modyfikacje lub zmiana niniejszego opracowania dowolną techniką jest zabronione.

porozumienia zawartego w 1938 r. Wszystkim zaległościom został nadany nowy wymóg amortyzacji należności na 10% rocznie, naliczany każdorazowo od sumy pozostającej w zwłoce, wyliczanej od daty 2 lipca 1939 r. 3. Porozumienie prolongacyjne objęło kilkaset tysięcy zł zaległości dłużnych. Mianowicie, dla Powszechnego Banku Kredytowego na łączną kwotę 37 tys. zł, Banku Zachodniego 58 tys. zł, firmy Bracia Lilpop 39 tys. zł, Przedsiębiorstwa Melioracyjnego z siedzibą w Warszawie, Administracji Dóbr i Interesów księżnej Zofii Czeterwyńskiej na łączną sumę ponad 100 tys. zł, Zarządu Dóbr i Interesów Maurycego hrabiego Potockiego na kwotę 352 tys. zł, oraz dla dwóch grup wierzycieli zbiorowych ze stanem roszczeń jednostkowo nie wyodrębnionych. w pierwszym przypadku ze wskazaniem na rzecz Konstantego Mikołaja Radziwiłła na kwotę 177 tys. zł, a w drugim ze wskazaniem na Bank Gospodarstwa Krajowego na kwotę 119 tys. zł.

Jedynym znanym dokumentem ukazującym działania Adama Branickiego mające na celu redukcję zobowiązań wobec PBR była transakcja sprzedaży w 1940 r. "Państwowemu Bankowi Rolnemu" w Generalnym Gubernatorstwie (GG) obszaru leśnego Laski-Borków wchodzącego w skład nieruchomości ziemskiej hr. Branickiego i skompensowanie ceny sprzedaży (2.000.000 złp) z częścią długu Branickiego.

Państwowy Bank Rolny będący instytucją państwa polskiego , w wyniku zajęcia terenów Polski we wrześniu 1939 r. i wydania przez okupanta niemieckiego aktów prawnych mających prowadzić do przejścia banku na własność Generalnego Gubernatorstwa, jak również dokonania bezprawnych zmian w składzie jego organów, nie mógł działać w sposób prawnie skuteczny na terenach okupowanych. w rzeczywistości okupant wykorzystał aparat banku - jego firmę, dokumentację, aktywa, część personelu - do prowadzenia własnej instytucji pod nazwą Staatliche Agrarbank - "Państwowy Bank Rolny". Nie była ona jednak tożsama z bankiem, który w okresie międzywojennym był wierzycielem m.in. Adama Branickiego. w związku z tym "PBR" w Generalnym Gubernatorstwie nawet gdyby nabył skutecznie własność obszaru leśnego Laski-Borków - co jednak nie mogło mieć miejsca, gdyż właściciel nie mógł uzyskać bezwzględnie wymaganej zgody polskiej administracji ziemskiej na tę transakcję - to i tak nie miał prawa do zwalniania Adama Branickiego z długu wobec polskiego Państwowego Banku Rolnego. Dodatkowo, przy omawianej transakcji w imieniu Państwowego Banku Rolnego akt notarialny podpisali Czesław Kadenacy jako dyrektor Państwowego Banku Rolnego w Warszawie i Marian Jastrzębski jako wicedyrektor, pochodzący z nominacji niemieckiego zarządcy banku Otto Heinricha. Natomiast Otto

Autorem opracowania jest dr hab. Mirosław Klusek. Właścicielem majątkowych praw autorskich do opracowania jest Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie. Jakikolwiek powielanie, kopiowanie, przetwarzanie, modyfikacje lub zmiana niniejszego opracowania dowolną techniką jest zabronione.

Heinrich kierując "Państwowym Bankiem Rolnym" przez okres okupacji niemieckiej, czynił to niezgodnie ze statutem polskiego banku, czyli ani nie mógł reprezentować polskiego wierzyciela Adama Branickiego, tj. Państwowego Banku Rolnego, ani nie mógł ustanawiać reprezentantów tej instytucji.

Potwierdzeniem dla przedstawionych argumentów jest stanowisko władz Państwowego Banku Rolnego zajęte wkrótce po zakończeniu II wojny światowej. w okólniku z dnia 24 października 1945 r. podpisanym przez naczelnego dyrektora unieważniono wszystkie okólniki wydane w czasie okupacji niemieckiej przez administrację "Państwowego Banku Rolnego" w Generalnym Gubernatorstwie, kierując się obowiązującą zasadą, iż działania tych władz nie były działaniami polskiej instytucji.

Z przedstawionych powyżej argumentów wynika, iż w momencie przejęcia wilanowskiej nieruchomości ziemskiej na cele związane z realizacją dekretu o reformie rolnej dalej mógł ciążyć na niej dług w wysokości 13 286 984 zł, w tym zobowiązania skarbowe na rzecz Skarbu Rzeczypospolitej Polskiej 5 049 492 zł, zobowiązania różne 6 584 055 zł, a zobowiązania różne w walutach obcych po ich przeliczeniu według kursu Giełdy Pieniężnej w Warszawie – 1 653 432 zł. Gdyby nie doszło do przejęcia przez państwo wilanowskiej nieruchomości ziemskiej Adam Branicki lub jego spadkobiercy byłiby zobowiązani nie tylko do spłaty zobowiązań w na kwotę 13 mln zł, ale również nadzwyczajnego podatku od wzbogacenia wojennego.

Nadzwyczajny podatek od wzbogacenia wojennego

Po zakończeniu II wojny światowej istotnym problemem było przedwojenne zadłużenie. Brak przepisów normujących postępowanie przy regulacjach zobowiązań powstałych przed 1 września 1939 r. prowadził w pierwszych powojennych latach do sporów pomiędzy wierzycielami a dłużnikami. Orzeczenia Sądu Najwyższego w tej kwestii nie przyczyniały się do jej wyjaśnienia. z braku autorytatywnej wypowiedzi władz państwowych w tej kwestii, zaczęły się tworzyć normy prawa zwyczajowego regulujące sposób przeliczania przedwojennego i okupacyjnego zadłużenia w wielokrotności kwoty dłużnej. w związku z tym, problem spłat zadłużenia wymagał ingerencji, kontroli oraz szybkiego unormowania ze strony państwa.

Ważnym zagadnieniem była relacja złotego przedwojennego do powojennego. Nie można było tolerować wzajemnie wykluczających się norm likwidacji, waloryzacji

Autorem opracowania jest dr hab. Mirosław Klusek. Właścicielem majątkowych praw autorskich do opracowania jest Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie. Jakikolwiek powielanie, kopiowanie, przetwarzanie, modyfikacje lub zmiana niniejszego opracowania dowolną techniką jest zabronione.

i nominalizmu. Państwo opowiedziało się za zasadą nominalizmu, nawet jeżeli miałyby to zostać odebrane jako niesprawiedliwe. Nowa władza wykluczyła przeliczenie złotego z zastosowaniem waloryzacji, tym samym kilkudziesięciokrotnie obniżyła realną wartość przedwojennego długu państwa, dzięki czemu państwo mogło o wiele łatwiej wywiązać się z wcześniejszych zobowiązań, a zmniejszenie obciążenia hipoteki państwa umożliwiało dalsze zadłużanie się w celu finansowania odbudowy zniszczonego kraju i przebudowy ustroju. Ale zasada nominalizmu wprowadzona przez dekret o zaciąganiu nowych i określaniu nieumorzonych zobowiązań pieniężnych z 27 lipca 1949 r. powodowała wzbogacenie się dłużnika, co zostało uznane za niesprawiedliwe społecznie i ekonomicznie nieuzasadnione. Dlatego też został wprowadzony nadzwyczajny podatek od niesłusznego wzbogacenia się dłużnika w przypadku spłaty długu w jego nominalnej kwocie. Regulował to dekret z 27 lipca 1949 r. o zmianie dekretu z 13 kwietnia 1945 r. o nadzwyczajnym podatku od wzbogacenia wojennego.

Dekretowi podlegało wzbogacenie wynikające z regulacji zobowiązań powstałych przed 31 sierpnia 1944 r., a niewygasłych do 30 czerwca 1945 r. Dotyczyło to zarówno sytuacji, gdy zobowiązań nie spłacono, jak i przypadków ich uregulowania w okresie od 1 lipca 1945 r. na rzecz państwa, przedsiębiorstw samorządowych i państwowych, banków, instytucji kredytowych, zakładów ubezpieczeń, instytucji ubezpieczeń społecznych oraz innych wierzycieli, których np. zobowiązania pieniężne były lub miały zostać zabezpieczone hipoteką, były ustalone w księgach handlowych albo opierały się na ugodach, orzeczeniach sądowych bądź aktach notarialnych. Wygaśnięcie zobowiązania do 30 czerwca 1945 r. musiało znajdować potwierdzenie (pochodzące sprzed 1 lipca 1945r.) w dokumencie urzędowym lub dokumencie z urzędowo poświadczoną datą. Za dokument urzędowy uważano: orzeczenie sądowe, pismo urzędowe władz państwowych, samorządowych lub osób prawa publicznego, a także akt notarialny stwierdzający wykonanie zobowiązań pieniężnych z datą sprzed 1 lipca 1945 r. Pod pojęciem dokumentu z datą urzędowo poświadczoną rozumiano pismo stwierdzające ustanie zobowiązania przed 1 lipca 1945 r., pochodzące od dłużnika lub wierzyciela, czyli osób prywatnych, których podpisy widniejące na tym piśmie zostały notarialnie uwierzytelnione przed 1 lipca 1945.

Właściciele gospodarstw rolnych zostali zakwalifikowani do czwartej grupy podatkowej, gdzie wielokrotność podstawy opodatkowania wynosiła w stosunku do równowartości opodatkowania podatkiem gruntowym:

Autorem opracowania jest dr hab. Mirosław Klusek. Właścicielem majątkowych praw autorskich do opracowania jest Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie. Jakikolwiek powielanie, kopiowanie, przetwarzanie, modyfikacje lub zmiana niniejszego opracowania dowolną techniką jest zabronione.

- a) 10-krotną przy równowartości ponad 50 do 80 q żyta,
- b) 20-krotną przy równowartości ponad 80 do 150 q żyta,
- c) 30-krotną przy równowartości ponad 150 do 200 q żyta,
- d) 40-krotną przy równowartości ponad 200 q żyta.

Biorąc pod uwagę areal wilanowskiej nieruchomości ziemskiej, Adam Branicki, gdyby nie doszło do przejścia jego majątku, byłby zmuszony do zapłaty nadzwyczajnego podatku od wzbogacenia wojennego w wysokości 40 – krotnej podstawy opodatkowania. Jak zostało powyżej przedstawione, w świetle obecnie dostępnych materiałów źródłowych przedwojenne zobowiązania Adama Branickiego wynoszące ponad 13 mln zł nie mogły ulec znaczącej redukcji do momentu wejścia w życie dekretu o z lipca 1949 r. Wysokość naliczonego podatku wyniosłaby: 13 286 984 zł – podstawa opodatkowania pomnożona przez 40 co daje nam sumę 531,5 mln zł. Reasumując, gdyby wilanowska nieruchomość ziemska nie została przejęta na cele związane z realizacją dekretu o reformie rolnej, zobowiązania Adama Branickiego w momencie wejścia w życie dekretów z 27 lipca 1949 r.: o zaciąganiu nowych i określaniu nieumorzonych zobowiązań pieniężnych oraz o zmianie dekretu z 13 kwietnia 1945 r. o nadzwyczajnym podatku od wzbogacenia wojennego, wyniosłyby 544,8 mln zł., w tym 13.286.984 zł – zobowiązania przedwojenne oraz naliczony od nich nadzwyczajny podatek od wzbogacenia wojennego w wysokości 531,5 mln zł.

Kwota ta powinna zostać uwzględniona w przypadku roszczenia reprivatyzacyjnego dotyczącego zajęcia wilanowskiej nieruchomości ziemskiej z tytułu dekretu o reformie rolnej. Szukając odpowiedzi jaką wartość realną przedstawia dziś to zobowiązanie z pewnością musimy wykluczyć jego wartość nominalną, gdyż ze względu na wymianę pieniędzy w 1950 r. w stosunku 100 zł starych za 1 zł nowy i przeprowadzonej denominacji w 1995 r. 1:10 000 na dzień 31 października 2013 byłoby to jedynie 544,8 zł.

Wartość nominalna zobowiązania powinna zostać przeliczona wedle stałych mierników cen. Przeliczanie przez historyków cen nominalnych jedynie na ceny „faktyczne” – w ilości złota ma zastosowanie wyłącznie do czasów odległych. Współcześni badacze zajmujący się międzywojnem i okresem po II wojnie światowej, nie mogą się ograniczać do stosowania jako przelicznika złota. w Polsce międzywojennej miernikami zmian cen, gwarantującymi stałość oprócz złota były: żyto i dolar amerykański. Nauczone inflacyjnym doświadczeniem instytucje długoterminowego kredytu ziemskiego emitowały listy zastawne opiewające na trwałe miernik wartości, niezależny od kursu obiegowej waluty – złoty w złocie lub dolar amerykański.

Autorem opracowania jest dr hab. Mirosław Klusek. Właścicielem majątkowych praw autorskich do opracowania jest Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie. Jakikolwiek powielanie, kopiowanie, przetwarzanie, modyfikacje lub zmiana niniejszego opracowania dowolną techniką jest zabronione.

Natomiast Poznańskie Ziemstwo Kredytowe w 1925 r. uruchomiło długoterminowy kredyt w formie 6-procentowych listów żytnich. z stosowaniem żyta jako miernika cen mamy również do czynienia w Polsce po II wojnie światowej. Do dziś wysokość podatku gruntowego naliczanego w Polsce rolnikom, zależy od cen żyta na rynku krajowym.

W tym celu zostały opracowane ceny dolara amerykańskiego, złota, i ceny żyta dla roku 1949, tj. momentu wejścia w życie lipcowych dekretów. Kurs złotego do dolara amerykańskiego wynosił 400 zł za 1 \$, za uncję złota na rynkach światowych płacono 40,5 \$ natomiast 1 q żyta kosztował 2024 zł. Poniżej zamieszczona tabela pokazuje nam jak przedstawiała się suma zobowiązań w 1949 r. w przeliczeniu na stałe mierniki wartości.

Tabela nr 2. Przeliczenie zobowiązań na rok 1949 według stałych mierników wartości.

Kwota zobowiązań w mln zł	Kwota zobowiązań w przeliczeniu na \$	Kwota zobowiązań w przeliczeniu na uncje złota	Kwota zobowiązań w przeliczeniu na q żyta
544,8	1 362 000	33 630	269 170

Następnie opierając się na ustaleniach z tab. 2 oraz na cenach na dzień 31 października 2013 r.: 1 uncja złota próba 999,9 - 4338,66 zł; średni kurs \$ - 3,05 zł; 1 q żyta – 49,29 zł możemy określić na październik 2013 r. realną wartość zobowiązania figurującego na wilanowskiej nieruchomości ziemskiej, gdyby nie doszło do jej upaństwowienia (tab. 3).

Tabela nr 3. Wartość realna zobowiązań ciążących na wilanowskiej nieruchomości ziemskiej na październik 2013 r. przy zastosowaniu analizowanych przeliczników [zł].

Kwota zobowiązań po uwzględnieniu wymiany pieniędzy i denominacji	Kwota zobowiązań po przeliczeniu USD	Kwota zobowiązania po przeliczeniu złota	Kwota zadłużenia w q żyta
544,8	4 154 100	145 909 135	13 267 793

Wnioski

Przygotowując projekt ustawy o reprivatyzacji nieruchomości ziemskich przejętych na potrzeby związane z realizacją dekretu o reformie rolnej powinno się uwzględnić nie tylko roszczenia byłych właścicieli lub ich spadkobierców ale również zobowiązania ciężące na nieruchomościach ziemskich w momencie ich przejęcia przez państwo oraz konsekwencjach z tego wynikających. w wyniku kryzysu gospodarczego większość właścicieli ziemskich, podobnie jak pozostałe grupy rolników znaleźli się w trudnej sytuacji finansowej. Przed wybuchem II wojny światowej rzadko spotykało się majątki ziemskie wolne od zobowiązań na rzecz państwa, przedsiębiorstw samorządowych i państwowych, banków, instytucji kredytowych, zakładów ubezpieczeń, instytucji ubezpieczeń społecznych oraz innych wierzycieli. Poczynione w artykule ustalenia na przykładzie wilanowskiej nieruchomości ziemskiej pokazują nam, że uwzględnienie kwestii zobowiązań właścicieli ziemskich w przyszłej ustawie reprivatyzacyjnej jest słuszne zarówno ze względów moralnych, jak i prawnych. Opierając się na dostępnych materiałach archiwalnych należy stwierdzić, że gdyby nie doszło do przejęcia przez państwo wilanowskiej nieruchomości ziemskiej, spadkobiercy Adama Branickiego byłiby zobowiązani w 1949 r. nie tylko do spłaty zobowiązań na kwotę 13 mln zł, ale również zapłaty naliczonego od nich nadzwyczajnego podatku od wzbogacenia wojennego w wysokości 531,5 mln zł. Łączna suma zobowiązań wynosząca w 1949 r. 544,8 mln zł. powinna zostać uwzględniona w przypadku roszczenia reprivatyzacyjnego dotyczącego zajęcia wilanowskiej nieruchomości ziemskiej na cele związane z realizacją dekretu o reformie rolnej. Szukając odpowiedzi jaką wartość realną przedstawiają dziś zobowiązania figurujące na majątkach ziemskich po wejściu w życie dekretów z 27 lipca 1949 r.: o zaciąganiu nowych i określaniu nieumorzonych zobowiązań pieniężnych oraz o zmianie dekretu z 13 kwietnia 1945 r. o nadzwyczajnym podatku od wzbogacenia wojennego z pewnością musimy wykluczyć wartość nominalną tychże zobowiązań. z poczynionych w artykule ustaleń wynika, iż ustalenie wartości realnej zobowiązań powinno się odbywać przy zastosowaniu stałych mierników wartości: złoto, dolar amerykański i żyto. Na początku należy ustalić sumę zobowiązań jaka była w 1949 r., tj. momencie wejścia w życie lipcowych dekretów w przeliczeniu na stałe mierniki wartości. Następnie otrzymane wielkości w uncjach złota, dolarach i q żyta mnożymy przez ich ceny na dzień, dla którego pragniemy otrzymać wartość realną zobowiązań. w przypadku wilanowskiej nieruchomości ziemskiej, gdyby po II wojnie światowej majątek pozostał w rękach spadkobierców Adama Branickiego, to w świetle dostępnych dokumentów ciążyłyby na nich przedwojenne zobowiązania oraz naliczony od nich nadzwyczajny podatek od wzbogacenia wojennego, których wartość realna na koniec

Autorem opracowania jest dr hab. Mirosław Klusek. Właścicielem majątkowych praw autorskich do opracowania jest Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie. Jakikolwiek powielanie, kopiowanie, przetwarzanie, modyfikacje lub zmiana niniejszego opracowania dowolną techniką jest zabronione.

października 2013 r. przy zastosowaniu stałych mierników wartości przedstawiałaby się następująco: po przeliczeniu USD - 4 154 100 zł; po przeliczeniu żyta - 13 267 793 zł; po przeliczeniu złota - 145 909 135 zł. Rozpatrując kwestię, który z przeliczników w sposób właściwy wyznacza wartość realną zobowiązań przedwojennych i wynikających z dekretów lipcowych, należy stwierdzić, że w perspektywie ponad sześćdziesięcioletniego okresu, jaki upłynął od 1949 r., najbardziej właściwym stałym miernikiem wartości jest złoto. Dolar amerykański oraz żyto jako stałe mierniki wartości sprawdzają się bardziej dla kilkuletnich, ewentualnie kilkunastoletnich okresów.

Przedstawione wnioski są zbieżne z poglądami Muzeum Pałacu w Wilanowie. Uwzględnienie wysokości tych obciążeń (wobec faktu reform pieniężnych zmieniających wartość złotego po II w.ś.) powinno nastąpić poprzez obniżenie wysokości świadczenia o kwotę w wysokości odpowiadającej stosunkowi wartości tych obciążeń do wartości nieruchomości albo w chwili nacjonalizacji, albo też w chwili wybuchu wojny. (ta ostatnia kwestia - według jakiej mianowicie daty należy oceniać rzeczywisty stan obciążeń hipotecznych - jest nader istotna, albowiem duża część tych obciążeń wynikała z zadłużeń w polskich instytucjach kredytowych, które w czasie okupacji znalazły się pod kontrolą niemiecką i w konsekwencji realizowały cele okupanta ze szkodą dla interesu polskiej instytucji, np. obniżając zadłużenie w celu uzyskania przedterminowej spłaty kredytów. Powojenne orzecznictwo Sądu Najwyższego uznało takie czynności za nieważne. powyższe wymaga więc także odpowiedniego uwzględnienia w projektowanej ustawie.) w tym samym celu ustawa powinna regulować problem ograniczonych praw rzeczowych na ruchomościach i nieruchomościach, które to prawa nie mogły być realizowane wskutek przejścia mienia obciążonego tymi prawami, np. hipotek na nieruchomościach ziemskich przejętych w ramach reformy rolnej. Najwłaściwszym sposobem jest przywrócenie takich praw na tych nieruchomościach, które podlegają wydaniu jako przejęte bez podstawy prawnej.